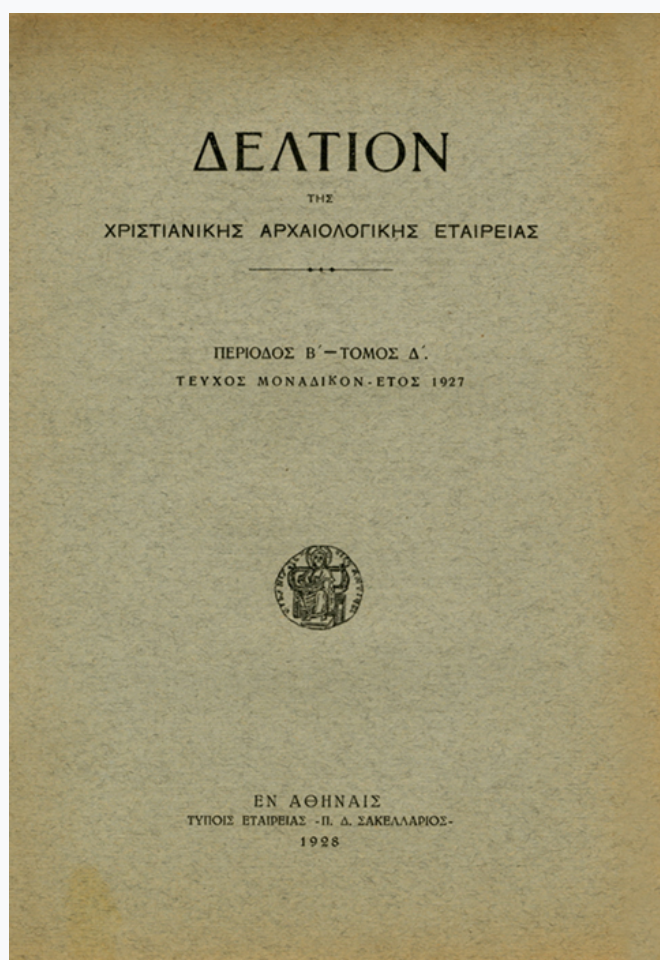

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 4 (1928)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1927), Περίοδος Β'

Το τέμπλον της Αγίας Παρασκευής εν Χαλκίδι

Ανδρέας ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1337](https://doi.org/10.12681/dchae.1337)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. (2013). Το τέμπλον της Αγίας Παρασκευής εν Χαλκίδι. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 4, 67–74. <https://doi.org/10.12681/dchae.1337>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Το τέμπλον της Αγίας Παρασκευής εν Χαλκίδι

Ανδρέας ΞΥΤΤΟΠΟΥΛΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1927), Περίοδος Β' • Σελ. 67-74

ΑΘΗΝΑ 1928

ΤΟ ΤΕΜΠΛΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΝ ΧΑΛΚΙΔΙ

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Ἱεροῦ τῆς ἐν Χαλκίδι βασιλικῆς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς εἶναι ἐντετοιχισμένον ἐσωτερικῶς μικρὸν ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου δεομένης, γνωστὸν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἐκ τῆς περιγραφῆς καὶ τῆς ἀπεικονίσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Strzygowski.¹⁾ (Εἰκ. 1).

Σχετικῶς πρὸς τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἀρχικὴν θέσιν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀναγλύφου οὐδὲν θετικὸν μέχρι τοῦδε ἐλέχθη.

Ὁ Strzygowski (ἐνθ' ἂν 724 κε) παρατηρεῖ ὅτι ὁ γλύπτης εἰργάσθη κατὰ τρόπον στοχαζόμενον τῆς ἐκ τῶν κάτω θεάς, τοῦθ' ὅπερ ἐμφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἡ προτομὴ ἐν τοῖς ἄνω μέρεσιν ἔξέχει πάρα πολὺ περισσότερον ἐκ τοῦ λίθου ἢ ἐκ τοῦ κάτω, ἥτοι κλίνει πρὸ τοῦ θεατοῦ ἢ μᾶλλον κατακλίνει πρὸς αὐτόν...». Ἐπίσης ὅτι «τὸ μέγεθος τοῦ ἀναγλύφου (0,39) ἀποδεικνύει, ὅτι τοῦτο ἦτο τοποθετημένον εἰς τοι-

Εἰκ. 1. Ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου
ἐν Ἀγ. Παρασκευῇ Χαλκίδος.

¹⁾ Strzygowski ἐν Δελτ. τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας II 723 κε Πιν. Η'. Περβ. καὶ Strzygowski ἐν Römische Quartalschrift 1893. 8.

οὔτον ὕψος, ὥστε ὁ θεατὴς θὰ ἡδύνато νὰ πλησιάσῃ εἰς αὐτὸ μέχρις ἀποστάσεως ὅχι μεγάλης». Τέλος καταλήγει μόνον εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι: «τὸ ἀνάγλυφον δὲν ἴστατό πον ἄλλ' ἤτό ποθεν ἀπηρητημένον».

Ὁ Wulff ἔτι περαιτέρω βαίνων ἐθεώρησε τὸ ἀνάγλυφον ὡς ἀνῆκον ποτὲ εἰς ἐπίθημά κιονοκράνου (Kämpfer) τῆς προϋουστινιανείου βασιλικῆς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.¹⁾ Τοῦτο ὅμως δὲν θὰ ἡδύνато νὰ θεωρηθῇ πολὺ πιθανὸν καθ' ὅσον, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν σωζομένων ἔτι ἐν Ἀγ. Παρασκευῇ κιονοκράνων, ταῦτα οὐδαμοῦ δεκνύουσι οὔτε εἰκονογραφίαν οὐδὲ καὶ τὴν συνήθη ζωικὴν διακόσμησιν,²⁾ οὐδὲ δὲ καὶ εἶναι γνωστά, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἐπιθήματα παλαιοχριστιανικά με ἀγιογραφικὰς παραστάσεις. Ταῦτα φέρουσι συνήθως φντικὸν διάκοσμον καὶ σπανιώτερον ζωικὸν τοιοῦτον.

Εἰκ. 2. Πλαγία ὄψις ἀναγλύφου τῆς Θεοτόκου

Ἡ ὁρθὴ παρατήρησις τοῦ Strzygowski περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναγλύφου ἵνα φαίνεται ἐκ τῶν κάτω (τὸ ἄνω μέρος τοῦτον ἐξέχει κατὰ 0,075. Πρβ. Εἰκ. 2) συνδυαζομένη πρὸς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κάτω τῆς μορφῆς φυσικὸν κόσμημα δὲν περατοῦται κατὰ τὰ ἄκρα κανονικῶς ἀλλὰ φαίνεται συνεχιζόμενον κατ' εὐθείαν γραμμίν, εἶναι ἐνδείξεις ὁδηγοῦσαι ἡμᾶς εἰς τὴν εὑρεσιν τῆς θέσεως ἣν ἐν τῷ ναῷ κατεῖχε τὸ ἀνάγλυφον.

Τὴν θέσιν ταύτην δεκνύει νομίζω σαφῶς ἡ σύγκρισις πρὸς τὰ τεμάχια τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ κοσμοῦντος ποτὲ τὸ τέμπλον τοῦ Καθολικοῦ τῆς παρὰ τὴν Ἁρταν Μονῆς τῶν Βλαχερνῶν. Μεταξὺ τούτων τρία δύνανται νὰ συναρμολογηθῶσι κατὰ τὸ παρατιθέμενον σχέδιον³⁾ (Εἰκ. 3).

Ἀπλὴ παραβολὴ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐπιστυλίου τούτου δεομένης

¹⁾ Wulff *Altchristliche und byzantinische Kunst*. Berlin — Neubabelsberg, 181.

²⁾ Εἰκόνες δύο ἐκ τῶν κιονοκράνων τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Strzygowski ἐν *Athenische Mitteilungen* XIV 1889 289 εἰκ. 6 σ. 290 εἰκ. 7.

³⁾ Τὸ πρὸς ἀριστερὰ τμήμα, ἐφ' οὗ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ χρησιμεύει νῦν ὡς ὑπέρθυρον τῆς σημερινῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔχει ἀπεικονισθῇ λίαν ἐπιπολαίως ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. Ἀντωνίου Ἐν Ρουμελίᾳ Πετρούπολις 1886 Πιν. XVIII. τὰ δύο ἄλλα τεμάχια εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Τὸ δημοσιευόμενον σχέδιον ἐγένετο ἐξ ἀνεκδότων φωτογραφιῶν παραχωρηθεισῶν ἡμῖν λίαν εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ κ. Α. Ὁρλάνδου. Περί τῆς Μονῆς τῶν Βλαχερνῶν βλ. προχείρως *Λαμπάκην ἐν Χριστ. Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας Δελτ. Γ'* 1903 92.

Θεοτόκου πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Χαλκίδος οὐδεμίαν ἀφήνει ἀμφιβολίαν, ὅτι καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπετέλει ποτὲ μέρος τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τέμπλου τῆς Βασιλικῆς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.

Πρὸς τὴν χρῆσιν ταύτην συμφωνοῦσι πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις.

Ἀλλὰ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ γλυπτοῦ τῆς Χαλκίδος ὡς μέρος τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσιν ἀμφιβολίαι τινὲς κατὰ πόσον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦτο ἐν χρῆσει τοιαυτὴ διακόσμησις τοῦ τέμπλου.

Ὅτι τοιαυτὴ διακόσμησις δὲν ἦτο ἀσυνήθης τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς

Εἰκ. 3. Τμήματα ἐκ τοῦ τέμπλου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν παρὰ τὴν Ἀρταν.

περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους πείθεται τις ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου περιγραφῆς τοῦ τέμπλου τῆς Ἀγ. Σοφίας.

Ἐκ τῶν ἐνταῦθα παρατιθεμένων ὀλίγων ἐξ αὐτῆς στίχων καταφαίνεται, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ τέμπλου ἐκείνου εἰκονίζετο ὄχι μόνον ἡ Θεοτόκος καὶ οἱ σεβίζοντες ἄγγελοι ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι.¹⁾

.....
 Ὅξυτέροις κύκλοιο χάλυψ κοιλήνατο δίσκοις
 ὦν μέσου ἀχράντοιο Θεοῦ δείκνυλα χαράξας

 πῇ μὲν εὐπτερούγων στρατὸν ἔξεσεν ἀγγελιάων,
 αὐχενίων ξυνοχῆα κατακλίνοντα τενόντων

 πῇ δὲ Θεοῦ κήρυκας ὁδοὺς ἤσκησε σιδήρου

 ἄλλοθι δὲ Χριστοῖο κατέγραφε μητέρα τέχνη.

¹⁾ Οἱ στίχοι τοῦ Σιλεντιαρίου προχείρως ἐν Ἀντωνιάδου Ἐκφρασις τῆς Ἀγίας Σοφίας II 85 κ. ε. Πρβ καὶ Ebersolt Les arts somptuaires de Byzance Paris 1923 28.

Ὅτι ἐξ ἄλλου τὸ ἀνάγλυφον τῆς Χαλκίδος εἶναι παλαιοχριστιανικὸν καὶ δὴ παλαιότερον ἴσως τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν δύναται νομίζω νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία.

Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου δεικνύουσι σχέσιν ὅχι μικρὰν πρὸς κοπτικὰ μὲν γλυπτὰ καὶ ἰδίᾳ πρὸς ἓν ἀνάγλυφον τῆς Λήδας ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀλεξανδρείας.¹⁾ Ἐπίσης ἀρκούντως καθορίζει τὴν παλαιοχριστιανικὴν καταγωγὴν τοῦ ἀναγλύφου καὶ ἡ διάταξις τοῦ μαφορίου. Ἡ μία δηλαδὴ ἄκρα τούτου ἀντὶ νὰ περιβάλῃ τὸν λαιμὸν καὶ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς βυζαντινὰς παραστάσεις τῆς Θεοτόκου, διευθύνεται καθέτως πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ στήθους.

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τὴν ὑφισταμένην διαφορὰν ἀπὸ τοῦ συνήθους βυζαντινοῦ τύπου ἀρκεῖ νὰ παραβάλῃ τὸ ἀνάγλυφον πρὸς βυζαντινὰς παραστάσεις τῆς Θεοτόκου δεομένης καθ' ὅμοιον τρόπον.²⁾

Τοῦναντίον τὴν διάταξιν αὐτὴν τοῦ μαφορίου εὐρίσκομεν εἴτε ὁμοίαν, εἴτε καὶ μὲ μερικὰς παραλλαγὰς εἰς σειρὰν ὅλην παλαιοχριστιανικῶν παραστάσεων³⁾ καὶ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὴν καὶ εἰς παλαιότερα ἀκόμη μνημεῖα, ὅπως εἰς σαρκοφάγους τῶν τελευταίων ἐθνικῶν χρόνων ἢ τῶν πρώτων χριστιανικῶν, ὅπου τὸ ἵφασμα τὸ καλύπτει τὴν κεφαλὴν τῶν γυναικείων μορφῶν παρουσιάζει σημαντικὰς ὁμοιότητας.⁴⁾

Τέλος καὶ τὸ κάτω τῆς μορφῆς φυτικὸν κόσμημα καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸ ἀστράγαλοι συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ἐκ παλαιῶν χριστιανικῶν χρόνων καταγωγῆς τοῦ ἀναγλύφου.

Ἀρκούντως περιεργὸς εἶναι ἡ ὁμοιότης δύο μνημείων ὡς τὸ γλυπτὸν τῆς Χαλκίδος καὶ τὸ τέμπλον τῆς Μονῆς τῶν Βλαχερνῶν (Εἰκ. 3) ἅτινα χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων χρονικὸν διάστημα ἑπτὰ ὅλων αἰώνων. Βεβαίως ὁ τεχνίτης τοῦ τέμπλου τῶν Βλαχερνῶν διὰ τὴν διακόσμησιν

¹⁾ Εἰκὼν παρὰ *Gayet L'art copte Paris 1902.107*. Πρβ. καὶ *Strzygowski. Hellenistische und Koptische Kunst in Alexandria Wien 1902 45* εἰκ. 29.

²⁾ Πρβ. τὰ κατωτέρω ἐν σελ. 72 σημ. 1 ἀναφερόμενα παραδείγματα.

³⁾ Πρβ. προχείρως Λειψανοθήκη S. Nazario παρὰ *Wulff* ἐνθ' ἄν. 198 εἰκ. 260 ψηφιδωτὸν S. Sabina *Wulff* ἐνθ' ἄν. 333 εἰκ. 301 Δίπτυχον Σουλ. Stroganov *Strzygowski* ἐνθ' ἄν. 87 εἰκ. 64. Κοπτικὸν ἀνάγλυφον ἐκ Θηβῶν ἐν τῷ Μουσείῳ Καίρου *Strzygowski Koptische Kunst (Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire) 105* εἰκ. 161.

⁴⁾ Βλ. τὴν σαρκοφάγον τῆς Villa Celonna ἐν Ρώμῃ καὶ τὴν χριστιανικὴν τῆς Salona παρὰ *Wulff* ἐνθ' ἄν. 170 εἰκ. 164, 172 εἰκ. 167.

αὐτοῦ δὲν ἔλαβε ὡς πρότυπον τέμπλον παλαιοχριστιανικὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ τῆς Ἀγ. Σοφίας ἢ τῆς Χαλκίδος. Ἐκολούθησεν ἀπλῶς τὴν παράδοσιν ἥς τοὺς διαφόρους σταθμοὺς δὲν εἶναι δυνατόν ἡμεῖς σήμερον νὰ εὕρωμεν ἔνεκα τῆς καταστροφῆς κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων τῶν πλείστων ἐκ τῶν λιθίνων τέμπλων τῶν κοσμοῦντων τοὺς ναοὺς. Τὰ διάφορα ὅμως εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα τὰ εὐρισκόμενα ἐπὶ τοῦ τέμπλου τῆς Ἀγ. Σοφίας, ὡς περιγράφει αὐτὰ ὁ Σιλεντάριος ἦτοι τοὺς σεβίζοντας ἀγγέλους, τὸν Ἰησοῦν, τὴν Θεοτόκον, τοὺς Ἀποστόλους ἢ Εὐαγγελιστὰς εὐρίσκομεν κατὰ τὸ πλεῖστον μεμονωμένα εἰς θραύσματα ἐπιστυλίων τέμπλων μέχρις ἡμῶν περιελθόντων.

Οὕτω, διὰ ν' ἀρκεσθῶ εἰς ὀλίγα μόνον παραδείγματα, εἰς τεμάχιον ἐπιστυλίου ἀποκειμένου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν εὐρίσκομεν τὸν σεβίζοντα πιθανῶς ἄγγελον ὡς καὶ τὸ σύμβολον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου.¹⁾

Εἰς ἓν ἄλλο τμήμα ἐπιστυλίου ἐν Φιλαδελφείᾳ εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς.²⁾ Ἐπίσης τὸν Ἰησοῦν μεταξὺ δύο σεβιζόντων βλέπομεν ἐπὶ τριῶν μαρμαρίνων τεμαχίων ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ Μουσείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτινα ἀπετέλουν πιθανῶς ποτὲ μέρος τοιαύτης διακοσμῆσεως τέμπλου.³⁾ Σύμβολα εὐαγγελιστῶν ἐκ τοῦ πρώτου τέμπλου τῆς Παντανάσσης Μυστρᾶ ἀνεῦρον ἐν τῷ ἐκεῖ Μουσείῳ.⁴⁾ Παράστασις τέλος τῆς Δεισεως εἰκονίζεται ἐπὶ τεμαχίῳ ἐπιστυλίου ἐν Ναῖβ-κιοῖ παρὰ τὴν Ραιδεστόν.⁵⁾

Καὶ αὐτὸς δὲ ἀκόμη ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῶν Βλαχερνῶν, ὁ τοιαύτην παρουσιάζων ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Χαλκίδος δὲν φαίνεται ὀφειλόμενος εἰς ἀντιγραφὴν ἔργον παλαιοχριστιανικοῦ. Ἄν καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν κατεσκευάσθη τὸ τέμπλον τῶν Βλαχερνῶν, δηλαδὴ κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα,⁶⁾ ἡ τάσις πρὸς ἀπομίμησιν παλαιότερων προσώπων ἦτο

¹⁾ Εἰκὼν παρὰ *Brehier* *Nouvelles recherches sur l'histoire de la sculpture byzantine* ἐν *Nouv. Archives des Missions scientifiques Nouv. Serie Fasc. 9* 1913 Πιν. VII.

²⁾ Εἰκ. ἐν *Λαμπάκη* *Οἱ ἑπτὰ ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως* Ἀθῆναι 1909 398 εἰκ. 214.

³⁾ Εἰκὼν παρὰ *Mendel* *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines du Musée Imperial ottoman* do C/ple 1914 496 No 697-9.

⁴⁾ Βλ. Ἀρχαιολ. Δελτίον V 1919 Παράρτημα 43 κ.ε.

⁵⁾ Δελτίον τοῦ Ρωσικοῦ ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου Κ/ως XVI 1912 Πιν. V.

⁶⁾ *Millet* *L'Ecole grecque dans l'architecture byzantine* Paris 1916. 9.

μεγίστη ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ὁ τύπος οὗτος τῆς δεομένης Θεοτόκου ἦτο συνήθης καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον πράγματι εὐρίσκομεν εἰκονιζομένην τὴν Θεοτόκον εἰς σειρὰν ὅλην μνημείων εἴτε εἰς εἰκόνας αὐτοτελεῖς,¹⁾ ἐν αἷς δέον νὰ καταταχῶσι καὶ τὰ μολυβδόβουλλα²⁾ εἴτε εἰς παραστάσεις τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ,³⁾ ἢ τῆς Δευτέρας Παρουσίας⁴⁾ εἴτε καὶ ἄλλας.⁵⁾

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, καταφαίνεται ὅτι τὸ μικρὸν ἀνάγλυφον τῆς Χαλκίδος εἶναι τὸ μόνον μέχρις ἡμῶν περισωθὲν λείψανον τοῦ πρώτου τέμπλου τῆς παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.

Ἀλλὰ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο τέμπλον δὲν ἐκόσμηι τὸν ναὸν μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς οἱ Φράγκοι μετερρῦθμισαν τὸ μνημεῖον.

Ὁ κ. Γιαννόπουλος λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ πολλῶν μεσοβυζαντινῶν γλυπτῶν διεσπαρμένων περὶ τὸ μνημεῖον παρετήρησέ λίαν εὐστόχως, ὅτι μεταξὺ τῆς κτίσεως τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς φραγκικῆς αὐτοῦ μεταρ-

¹⁾ Βλ. προχείρως: Ψηφιδωτὸν Ἀγ. Μάρκου Βενετίας *Lichacer*. Ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς ἰταλοελληνικῆς ζωγραφικῆς εἰκόνων εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Θεοτόκου (ῥωσ.) Πετρούπολις 1911 55 εἰκ. 89. Σμάλτα καλύμματος Εὐαγγελίου ἐν Βιέννῃ *Lichacer* ἐνθ' ἀν. Πιν. III. Ἰάσωνος Βοτανειάτου ἐν Βιέννῃ *Diehl Manuel d'art. byzantin* Ἐκδ. 2α Paris 1925—7 τόμ. II σ 673 εἰκ. 334. Σταυροὶ τῶν Zaccaria ἐν Γενούῃ, *Schlumberger* ἐν *Monuments Piot* II 1895 Πιν. III.

²⁾ Βλ. σειρὰν ἐξ αὐτῶν παρὰ *Lichacev* ἐνθ' ἀν. 56 εἰκ. 90—92 καὶ Πιν. VII 22—23.

³⁾ Προβλ. προχείρως: Κάλυμμα Εὐαγγελίου Σιέννης *Lichacev* ἐνθ. ἀν. Πιν. III. *Pala d'Oro* ἐν Ἀγ. Μάρκῳ Βενετίας. *Schlumberger* L'Epopée byzantine III 813. Ἐπένδυσις γεωργιανῆς εἰκόνης Μονῆς Χαροξινέας Καυκάσου *Millet* Recherches sur l'iconographie de l'Evangile Paris 1916 εἰκ. 3. Ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον Βατικανοῦ *Munoz* l'art byzantin à l'exposition de Grotta-Feratta Rome 1906 115 εἰκ. 78. Κοπτικὸν χειρόγραφον ἔτους 1289 ἐν Peiz Abusefein Παλ. Κατρου *Joh. Georg Herz zu Sachsen Streifzüge durch die Kirchen und Klöster Aegyptens* Leipzig 1914 Πιν. 13 εἰκ. 35. Ψηφιδὸς Ἀγ. Μάρκου Βενετίας *Lichacev* ἐνθ' ἀν. 55 εἰκ. 88. Μυστρᾶς *Millet* Monuments byzantins de Mistra Paris 1910 Πιν. 92, 105.

⁴⁾ Torcello *Colasanti-Ricci* L'arte Bizantina in Italia Milano 1923 Πιν. 92. Μικρότερον χειρόγρ. μοναχοῦ Ἰακώβου *Stornajolo* Miniature delle Omilie di Giacomo monaco Roma 1910 Πιν. 19.

⁵⁾ *Stornajolo* ἐνθ' ἀν. Πιν. 3. *Millet* Mistra Πιν. 108.

ρουθμίσεως έμεσολάβησε καὶ έπισκευή τις συμπύπτουσα εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα μεταξύ τοῦ 9ου ἢ 10ου καὶ τέλους τοῦ 12ου αἰῶνος.¹⁾

Κατὰ τὴν έπισκευὴν ταύτην φαίνεται ὅτι ἀντικατεστάθη τὸ παλαιὸν τέμπλον δι' ἄλλου. Τοῦ δευτέρου τούτου εἰκονοστασίου λείψανον νομίζω, ὅτι εἶναι μέγα έπιστύλιον κατακείμενον ἔξω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ, μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους 1918, ὅτε εἶδον αὐτό, καὶ ἄγνωστον ποῦ νῦν εὑρισκόμενον.

Τοῦ έπιστυλίου τούτου παρέχω ἐνταῦθα σχεδιάσμα (εἰκ. 4) γενόμενον ἔξ ἀμυδροτάτης φωτογραφίας ἀποκειμένης εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας. (Ἀρ. 5210. Πρὸβλ. καὶ Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας Δελτ. Θ' 1910 σελ. 59).

Τὸ ἐν λόγῳ έπιστύλιον, προερχόμενον ἀσφαλῶς ἐκ τέμπλου, ὡς δεικνύει ἡ διακόσμησις τῆς κάτω πλευρᾶς αὐτοῦ,²⁾ φέρει ἐπὶ τῆς κυρίας

Εἰκ. 4. Ἑπιστύλιον τέμπλου ἐν Ἀγ. Παρασκευῇ Χαλκίδος.

αὐτοῦ ὅψεως τὸ καλούμενον «μικρασιατικὸν κόσμημα»³⁾ σειρὰν δηλαδὴ κιονίσκων συνδεομένων ὑπὸ μικρῶν τύξων τὰ ὁποῖα στεγάζουσι φύλλα ἀκάνθου. Ἡ σειρὰ τῶν κιονίσκων διακόπτεται ὑπὸ ἑξεχόντων ροδάκων καὶ ἀστέρων. Κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τὸ μικροσκοπικὸν κόσμημα ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἄλλου ἐν σχήματι κουφικῶν γραμμιάτων.⁴⁾

¹⁾ Γιαννόπουλος ἐν Δελτ. Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας Περιοδ. Β' Τόμ. I 1924 117.

²⁾ Διὰ τὴν ἐν τῷ τέμπλῳ θέσιν τῶν κατὰ δύο συνεχόμενας πλευρὰς κεκοσμημένων έπιστυλίων, βλ. μεταξύ πλείστων ἄλλων τὰ τέμπλα τῆς Μονῆς ὁσίου Λουκά *Schultz - Barnsley The Monastery of S. Luke of Stirs in Phokis London 1901* Πιν. 23-4. Πρὸβλ. καὶ Ὁρλάνδον. Ἡ Μονὴ Βαρνάκοβας, Ἀθῆναι 1922 31 κ.έ. εἰκ. 21-3 καὶ τὸν αὐτὸν ἐν Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίδι 1923 14 κ.έ. εἰκ. καὶ ἐν R.E.G. XXXIV 1921 173 κ.έ. εἰκ. 6c.

³⁾ Περὶ τούτου βλ. *Strzygowski* ἐν *Wiener Studien* XXIV 1902 143 κ.έ. Πιν. V.

⁴⁾ Ὁ κ. Γιαννόπουλος (ἐνθ' ἀν. 104 εἰκ. 14) ἐδημοσίευσεν εἰκόνα έπιστυλίου χρησιμεύοντος ὡς κατώφλιον τῆς εἰσόδου τοῦ Ξενοδοχείου Παρνασσὸς ἐν Χαλκίδι φέροντος κουφικὴν διακόσμησιν πολὺ ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ ἡμετέρου. Πιθανῶς τοῦτο νὰ εἶναι τμῆμα τοῦ ἰδίου περὶ οὗ ὁ λόγος έπιστυλίου τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.

Ἡ διακόσμησις τοῦ ἐπιστυλίου τούτου δύνανται νὰ τοποθετήσῃ τοῦτο εἰς τοὺς περὶ τὸν 11ον αἰῶνα χρόνους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐγένετο πιθανῶς καὶ ἡ ἐπισκευὴ τοῦ μνημείου καθ' ἣν ἀντικατεστάθη καὶ τὸ παλαιὸν τέμπλον διὰ τοῦ νεωτέρου.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ